

Kitap Eleştirileri / Recensiones

Berrens, S., *Sonnenkult und Kaisertum von den Severern bis zu Constantin I. (193-337 n. Chr.)*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2004, 282 sayfa + levhalar.

Sekiz bölümden ve bunlara ilişkin alt başlıklardan oluşan kitap, ağırlıklı olarak M.S. 3. yy. ile 4. yy.'in başı arasındaki dönemde Roma imparatorları ile güneş kültü arasındaki bağlantılar üzerinde durmakta ve Severus'lardan başlayarak I. Constantinus'a kadar olan dönem boyunca hüküm sürmüş olan imparatorları bu bağlamda incelemektedir.

Genel bir giriş niteliği taşıyan birinci bölümde ana hatlarıyla çalışmanın konusu, işleniş yöntemi ve amacı anlatılmakta, konuyla bağlantılı olan modern literatürden, özellikle de 19. yy.'da ortaya atılan Roma dinindeki doğu etkileriyle ilgili tezlere değinilmekte ve bu bağlamda F. Cumont'un çalışmalarından söz edilerek Roma'nın geleneksel kültürünün zamanla önemini yitirdiği ve bu kültürel bağları yeni doğulu inanışlara yöneldikleri şeklindeki tezlerle ilişkili çeşitli görüşlere kısaca yer verilmektedir. Bu bağlamda Roma imparatorlarının gözdesi olan güneş tanrısının ve bu tanrıya ait kültürün Suriye kökenli olup olmadığı konusundaki düşüncelere değinilerek, G. H. Halsberghe'nin, M.S. 3. yy. ile 4. yy.'in başlarında güneş tanrısının ve ona ait sembollerin Roma imparatorları tarafından yaygın bir biçimde kullanılmasında Emesa'daki Elagabalus kültürünün önemli bir rol oynadığına ilişkin görüşlerine yer verilerek, bunlara karşı öne sürülen tezlerden kısaca söz edilmekte ve bu konuyla ilgili olarak G. Alföldy, R. Mac Mullen, M. Frey, J. R. Fears, R. Lane Fox gibi isimlere atıfta bulunulmakta, ayrıca güneş kültürünün Roma İmparatorluğu'ndaki genel durumuna ve taşıdığı anlamlara değinen M. Bergmann, F. Kolb, G. Kreuchner, M. Clauss, P. Matern gibi modern araştırmacılara da göndermeler yapılmaktadır. Söz konusu bölümde modern literatürün yanı sıra tartışmalı bir kaynak olan *Historia Augusta*'nın konuyla ilgili olarak taşıdığı önem üzerinde de durulmakta ve bu kaynakla ilgili tartışmalara değinilerek, A. Demandt, M. Fuhrmann, H. Dessau, A. Lippold, E. Birley, D. Flach, T. D. Barnes ve J. Straub gibi araştırmacılara atıfta bulunulmaktadır. Söz konusu bölümde son olarak, çalışmada yararlanılan sikkelerin ve yazıtların taşıdığı önem üzerinde durulmakta ve nümismatik malzemenin yardımıyla elde edilen bilgilerin araştırmanın ağırlık noktasını oluşturduğu vurgulanmaktadır.

İkinci bölümde Roma İmparatorluğu sınırları içinde güneş kültünün yayılımı ve dinsel bakımdan taşıdığı önem ele alınmaktadır. Bu bölümün birinci alt başlığı çerçevesinde, Roma'nın erken dönemlerinden itibaren güneş kültünün gelişimi üzerinde durularak Roma'da güneş kültünün tarihesinin Romalıların İtalya dışındaki bölgelere yayılmaya başlamalarından çok daha önceki dönemlere kadar uzandığı belirtilmekte ve bu bağlamda Quirinalis'te güneş tanrısı için yaptırılan kutsal bir alanın (*pulvinar Solis*) erken dönemlere tarihlendiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra yine Roma ve İtalya'da tapım gören *Sol indiges* de bu çerçevede değerlendirilirken, Circus'taki Sol kültürünün de Etrüsk kökenli olma ihtimalinin yüksek olduğu belirtilmekte ve Kuzey İtalya'ya kadar yayılmış olan bazı yerel nitelikli güneş kültlerine de kısaca değinilmektedir. Diğer yandan Romalıların tanrısı *Sol*'ün Yunanlıların güneş tanrısı *Helios* ile olan bağlantıları üzerinde de durulmakta ve Roma sikkedarbında *Sol*'ün gelişimi kısaca değerlendirilerek erken Roma Dönemi'nde *Sol*'ün, başında güneş tacı bulunan ve *khlamys* giymiş genç bir tanrı olarak tasvir edildiği ve bu dönemden başlayarak sikkeler üzerinde tasvir edilen güneş tanrısının M.S. 4. yy.'a kadar olan süre boyunca klasik Yunan örnekleriyle ve olasılıkla Rhodos ile Atina'daki *Helios* betimlemeleriyle doğrudan doğruya ilişkili oluşuna değinilmekte, ayrıca bu tanrının *quadriga* üzerindeki tasvirleri de ele alınmaktadır. Bu bölümün ikinci alt başlığında Yunanca konuşan doğu bölgelerindeki güneş kültlerine değinilmekte, Yunanistan'da güneş tanrısının fazla büyük bir öneme sahip olmadığı, ancak Korinthos, Atina ve Rhodos gibi az sayıda bölgede *Helios* tapınımının en eski kültürler arasında gösterilebileceği anlatılmakta, buna karşılık Anadolu'da Hititler Dönemi'nde de güneş tanrısıyla bağlantılı bir güneş kültünün var olduğu belirtilerek sikkeler üzerinde betimlenen ve başlarında ışın tacı bulunan çeşitli dışil tanrılar varlıklarının olasılıkla Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar bu geleneği devam ettirmiş oldukları belirtilerek Anadolu'dan bu konuya ilişkin bazı örnekler verilmektedir. Diğer yandan Anadolu'da *Helios/Sol* tapınımına işaret eden sikkelerin de hiç azımsanmayacak kadar yaygın olduğu ve söz konusu bölgedeki dinsel yaşam açısından güneş kültünün ne denli önemli bir rol oynadığı anlatılarak Kappadokia'daki Kaisareia kenti bu kültür için önemli bir merkez olarak gösterilmekte, Lydia bölgesinin de *Helios* kültürü açısından son derece dikkat çekici olduğuna ve Tralleis ile Philadelphia'da da söz konusu kültür ile ilişkili olarak önemli bulgulara rastlandığına değinilmektedir. Bunun yanı sıra, Anadolu'daki sikkeler üzerinde yer alan söz konusu güneş tanrısının tasvirleri kısa bir biçimde ele alınmakta, ayrıca Suriye ve Mısır'daki güneş kültlerine de değinilmektedir. Bu bağlamda Emesa'daki güneş kültünün lokal nitelikli olduğu, Palmyra'daki güneş tanrısı Iarhibol'un ise ikonografik açıdan Roma'nın güneş tanrısıyla büyük farklılıklar gösterdiği anlatılarak,

Sol'ün Roma imparatorlarına ait hiçbir sikke üzerinde Palmyra tanrısı için karakteristik olan bir atribüyle betimlenmediği vurgulanmaktadır. Diğer yandan Yunan dünyasındaki felsefi çalışmaların Roma'da güneş kültüne olan ilginin artmasında etkili olup olmadığı konusuna da kısaca değinilmektedir. Üçüncü alt başlıkta ise güneşin bir tanrı veya tanrısal kuvvet olarak sadece Yunanlıların yaşadığı doğudaki bölgelere has bir olgu olmadığı, tersine Roma İmparatorluğu'nun batı bölgelerinde de oldukça yaygın olduğu konusu üzerinde durulmakta ve bu bölgelerde söz konusu külte ait izlerin prehistorik dönemlere kadar uzandığı anlatılarak Tuna civarındaki eyaletlerde güneş kültünün çok eski bir geleneğe sahip olduğu ve M.Ö. 5. yy.'dan itibaren de çok belirgin olarak *Helios-Apollon* adı altında bir güneş tanrısının varlığının bilindiği, imparatorluk döneminde ise bölgeye yerleşen askeri birliklerin etkisiyle *Sol* ile ilgili yazıtların göze çarpmaya başladığı ve bunun da güneş kültünün Roma ordusu için taşıdığı önemi yansıttığı belirtilmektedir. Dördüncü alt başlıkta güneş kültünün diğer kültlerle, özellikle *Mithras* kültüyle olan bağlantısı üzerinde durularak bu kültün içeriği hakkında kısa bilgiler verilmekte ve Perslerde mevcut olan *Mithras* kültü ile Latinler'deki *Mithras* kültü arasında bir bağlantının var olup olmadığı ve varsa bunun kapsamının ne olduğu sorusuna yanıt bulunması gerektiği belirtilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Roma *Mithras* kültünün İtalya'nın yanı sıra özellikle askeri sınır bölgeleri olan Ren ve Tuna Nehirleri ile Illyricum'da yayıldığı, bu gizemli külte üye olanların çoğunluğunu askerlerin teşkil ettiği ve kültün yayılmasında önemli bir rol oynadıkları anlatılmakta, ayrıca Moesia'da *Sol Augusti* için yapılan sunakların *Mithras*'a ait bir kutsal alanın üzerindeki yapıda bulunmasının *Mithras myster*'leri ile imparator kültü arasındaki bağlantıya işaret ettiği, diğer yandan tanrı *Mithras*'ın, Roma'daki kültün başlangıcından itibaren güneş tanrısıyla bağlantılı olduğu ve erken dönem yazıtlarında da *invictus Sol Mithras* şeklinde ifadelerin yer aldığı belirtilmekte, bununla ilgili olarak iki ayrı tanrının mı yoksa bir synkretizmin mi söz konusu olduğu problemi üzerinde durulmakta ve bu iki tanrının sadece yazıtlarda değil aynı zamanda çok sayıda betimlemede de bir arada görüldüğü anlatılmaktadır. Diğer yandan güneş kültü ile Hıristiyanlık arasında da oldukça yakın bağların bulunduğu belirtilerek Hıristiyanlığın güneş kültünden önemli ölçüde etkilendiği anlatılmakta ve Hz. İsa'nın *Sol salutis* ve *Sol iustitiae* olarak adlandırılması, ayrıca ışığın kaynağı olarak düşünülmesi ve güneş kültüyle bağlantılı olan çok sayıda tasvirin Hıristiyanlık sanatında kullanılması bu konudaki çeşitli kanıtlar arasında gösterilmektedir. İkinci bölümde ayrıca Principatus Dönemi'ne geçiş sürecinde *Sol*'ün özellikle sikkeler üzerinde daha sıklıkla görülmeye başladığı, Vergilius'un şiirlerinde de *Sol-Apollon* olarak adlandırıldığı anlatılmakta ve Augustus (M.Ö. 27-M.S. 14), Nero (M.S. 53-68),

Vespasianus (M.S. 69-79), Traianus (M.S. 98-117), Hadrianus (M.S. 117-138), Antoninus Pius (M.S. 138-161), Commodus (M.S. 180-192) güneş kültü ve güneş tanrısı ile olan bağlantıları bakımından kısaca değerlendirilmekte, bunun yanı sıra M.S. 3. yy.'da Roma İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu kriz durumu ele alınmakta ve uğranılan çeşitli askeri başarısızlıkların üzerinde durularak M.S. 2. yy.'daki güvenli ortam ile çeşitli karşılaşmalar yapılmakta ve çalışmanın ağırlık merkezinin imparatorluğun içinde bulunduğu söz konusu kriz dönemiyle bağlantılı olduğu belirtilmektedir. Diğer yandan, M.S. 3. yy.'da ordunun imparatorlar üzerindeki etkisinin giderek arttığı ve imparator seçiminde askeri anlamda başarıyı yakalayan ve orduda disiplini sağlayan kişilerin ön plana çıkmaya başladığı anlatılarak, güneş kültürünün dış tehditlerin giderek arttığı söz konusu kriz ortamında imparatorlarla olan bağlantısının incelenmesi gerektiğine değinilmektedir.

Üçüncü bölümde, M.S. 193 yılından başlayarak M.S. 337 yılına kadar olan dönem boyunca yönetime geçen Roma imparatorları güneş kültü ile olan bağlantıları bakımından değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümün birinci alt başlığında sırasıyla Septimius Severus ve ailesi (M.S. 193-211), Caracalla'nın tek başına yönetimde bulunduğu dönem (M.S. 212-217), Elagabalus (M. Aurelius Antoninus Elagabalus, M.S. 218-222), Uranius Antoninus (M.S. 253-254), Severus Alexander (M.S. 222-235); ikinci alt başlıkta III. Gordianus ile Gallienus arasındaki dönem (M.S. 238-268) ve sırasıyla III. Gordianus (M.S. 238-244), Philippus Arabs ve ailesi (M.S. 244-249), I. Valerianus ve Gallienus (M.S. 253-260), Gallienus'un tek başına yönetimde olduğu dönem (M.S. 260-268) ve Postumus'tan Tetricus'a kadar olan dönem (M.S. 260-274); üçüncü alt başlıkta M.S. 268-285 yılları arasındaki dönem ve sırasıyla II. Claudius Gothicus ve Quintillus (M.S. 268-270), oldukça ayrıntılı bir biçimde L. Domitius Aurelianus (M.S. 270-275), Tacitus ve Florianus (M.S. 275-276), M. Aurelius Probus (M.S. 276-282), Carus, Carinus ve Numerianus (M.S. 282-285); dördüncü alt başlıkta ise Diocletianus ve I. Constantinus (M.S. 284-337) arasındaki dönem ve sırasıyla Diocletianus ve 1. Tetrarkhi Dönemi (M.S. 284-305), Carausius ve Allectus (M.S. 286-296), 2. Tetrarkhi Dönemi ve Constantinus'un yükselişi (M.S. 305-310), Maximianus'un ölümü ve Constantinus'un tek başına iktidar olması (M.S. 310-324), Maximinus Daia (M.S. 305-313) ve Licinius'a karşı kazanılan zaferden Constantinus'un ölümüne kadar olan dönem (M.S. 324-337) ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde Roma İmparatorluğu'nda güneş kültürünün nitelikleri genel hatlarıyla ele alınmakta ve birinci alt başlıkta güneş tanrısının taşıdığı anlamlar üzerinde durularak, *aeternitas* (sonsuzluk) ve bununla bağlantılı olan *aeternitas imperii*, *aeternitas Augusti* ve *aeternitas Augusta* kavramları *aeternus*

(sonsuz) sıfatıyla da anılan güneş tanrısıyla ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmakta, ayrıca *aeternitas*'ın kökeninde Pers, Mısır, Suriye ve Hellenistik Dönem etkilerinin bulunup bulunmadığı ile ilgili modern literatürdeki tartışmalara değinilerek *aeternitas*'ı doğu etkileriyle açıklamanın doğru olmadığı anlatılmakta ve *Roma aeterna* düşüncesinin M.Ö. 3. yy.'a kadar uzandığı vurgulanarak, söz gelimi M.Ö. 220 yılına tarihlenen Umbria sikkelerinde güneş ve ay betimlemelerinin yer aldığı ve bunların *aeternitas*'ı sembolize ettikleri anlatılmakta ve Cumhuriyet Dönemi'nde de sikkeler üzerinde buna benzer şekilde güneş ve ay betimlemelerinin bulunduğu belirtilmektedir. Diğer yandan, M.Ö. 3. yy.'a ait sikkelerde ayrıca güneşle birlikte *Dioskur*'ların da *aeternitas* kavramı ile bağlantılı olarak yer aldığı belirtilmekte ve M.S. 309 yılına ait bronz sikkeler üzerinde *aeternitas* lejandı ile birlikte *Dioskur*'ların bulunması nedeniyle söz konusu kavram bakımından bir sürekliliğin söz konusu olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca sikkeler üzerinde *aeternitas Augusti* lejandının güneş tanrısı *Sol* ile birlikte ilk olarak M.S. 241-244 yıllarında, véος Ἡλιος (genç Helios) olarak da anılan ve güneşle özdeşleştirilen imparator III. Gordianus döneminde yer aldığı anlatılarak, *Sol*'ün yanı sıra *aeternitas* ve daha sonra değinilecek olan *oriens* kavramlarından, yeni imparatoru başlayan altın bir çağın (*saeculum aureum*) sembolü olarak göstermek amacıyla yararlanıldığına ve bu kavramların imparatorların egemenliklerinin meşruiyetini ve imparatorluğun sürekliliğini vurgulamaya yönelik olarak kullanıldığına değinilmektedir. Diğer yandan *vota decennialia* ve *vota publica* ile *aeternitas Augusti* ve *felicitas temporum* kavramları arasındaki ilişki de imparatorların egemenliklerini meşru kılma gayretleri çerçevesinde kısaca ele alınmakta, ayrıca imparatorların tanrılaştırılmaları (*apotheosis*) ile *aeternitas* arasındaki bağlantının ise Augustus Dönemi'ne kadar uzandığı ve onun ölümünden sonra da sikkeler üzerinde açıkça göze çarptığı belirtilerek, *aeternitas Augusta* lejandının *divus Augustus* ve *Tiberius* için ilk olarak *Emerita*'da kullanıldığı, *divus Augustus*'un ışın tacının ise sadece onun tanrısallaştırılmasıyla ilgili olarak değil, aynı zamanda güneş tanrısı için özel bir anlamı olan *aeternitas* kavramıyla da bağlantılı olarak değerlendirilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra *providentia deorum* (tanrısal öngörü) kavramı ile *aeternitas* arasındaki bağlantılar üzerinde de durularak imparatorluğun sonsuz oluşu (*aeternitas imperii*) ile imparatorun sonsuz egemenliğinin (*aeternitas Augusti*) aslında imparatorun öngörüsü (*providentia Augusti*) ile garanti altına alınmış olduğu belirtilmekte ve güneş tanrısıyla söz konusu kavramlar arasındaki ilişki de *providentia deorum* ile bağlantılı olarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak M.S. 274-276 yılları arasında basılan sikkelerde *providentia deorum* lejandı ile birlikte güneş tanrısına ait betimlemelerin de yer aldığı anlatılarak, imparatorun tanrısal öngörüye ve meşruiyete sahip oluşunun

vurgulanmasıyla özellikle askerler üzerinde olumlu bir etki yaratılmaya çalışıldığı belirtilmekte, güneş tanrısının betimlenmesiyle de *aeternitas imperii* ve *aeternitas Augusti* kavramları ile *providentia deorum*'un ilişkilendirilmiş olduğu vurgulanmaktadır. Diğer yandan, imparatorluk dönemi edebiyatına ait bazı eserlerdeki güneşin doğuşunu ya da yükselişini simgeleyen *oriens* kavramı da özellikle yeni yönetime geçen imparatorların yükselen güneşle özdeşleştirilmeleri bağlamında incelenmekte, sikkelerde kullanılan *oriens Augusti* lejandı ise imparatorluğun doğu bölgelerinde meydana gelen ve özellikle Pers'lerle yaşanan hadiseler bakımından ele alınmakta ve söz konusu kelimenin coğrafi bir anlamı olup olmadığı sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Hadrianus'un egemenlik döneminin ilk aylarına tarihlenen bir sikkenin büyük önem taşıdığı belirtilerek, söz konusu sikke üzerinde güneş tanrısına ait betimlemenin yanı sıra *oriens* lejandının da yer aldığı anlatılmakta ve bu sikke, egemenliğin Traianus'tan Hadrianus'a geçtiğini haber veren güneş tanrısından söz edilen bir papirüsle karşılaştırılarak güneş tanrısı ile birlikte *oriens* kavramının yönetime geçen yeni bir imparatorun egemenliğinin başlangıcını vurgulamak için kullanılmış olabileceği belirtilmekte ve bu konuyla bağlantılı olan Postumus ve Allectus dönemlerine ait sikkelerden de bazı örnekler verilmektedir. Bunun yanı sıra *oriens* kavramı ile mutluluk ve sükûnet dönemleri anlamlarına gelen *temporum felicitas* ve *clementia temporum* ile *saeculum aureum* ve *aeternitas* kavramları arasında da sıkı bir ilişki olduğuna değinilerek *aeternitas* ile *oriens* kavramlarının da birbirlerinin tamamlayıcısı oldukları anlatılmaktadır. Diğer yandan *oriens Augusti* lejandının sikkeler üzerinde ilk olarak III. Gordianus Dönemi'nde görüldüğü belirtilerek, bu dönemde yalnızca *Sol* ile *oriens Augusti* lejandının birlikte yer aldığı sikkelerin değil aynı zamanda *Sol* ve *aeternitas Augusti* lejandının birlikte bulunduğu sikkelerin de basıldığı anlatılmaktadır. Bu konuyla bağlantılı olarak Probus ve Carausius dönemlerinden de örnekler verilmekte ve bu sikkelerde görülen *oriens* kavramıyla yeni ve parlak bir dönemin başlangıcının vurgulanmak istendiği belirtilmektedir. Bunların yanı sıra, sadece ışığın parlaklığını değil aynı zamanda *Sol*'ü de simgeleyen *claritas* kelimesi de, güneş tanrısı ile bazı Roma imparatorları arasındaki bağlantılar kapsamında incelenmekte ve *aeternitas*'ın yanı sıra *oriens* kavramıyla da ilişkilendirilerek, *claritas*'ın tıpkı *oriens* gibi imparatorların egemenlik dönemlerinin başlangıcına işaret ettiğine değinilmektedir. Son olarak ise güneş tanrısı ve askerlikle ilgili kavramlar arasındaki bağlantılar üzerinde durulmakta ve güneş tanrısı için de kullanılan *invictus* (yenilmez) ile *victor* (galip, muzaffer) sıfatları bu bağlamda oldukça ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmekte, diğer yandan yenilmezlik kavramıyla sıkı bir şekilde bağlı olan ve bütün dış düşmanların yenilgiye uğratıldığını, içte de huzurun sağlanmış olduğunu simgeleyen *pax* (barış) kelimesi

ile güneş tanrısı arasındaki bağlantı ele alınmakta ve sikkelerde görülen *pacator orbis* lejandı ile *felicitas temporum* arasındaki bağlantıya da değinilmektedir. Ayrıca *Sol*'ün ordu tanrısı olarak ifade ettiği anlam üzerinde de durularak, söz konusu tanrı özellikle sınır bölgelerindeki askerler arasında yaygın olan *Mithras* kültü ile ilişkilendirilmekte ve güneş tanrısının ön plana çıkan askeri nitelikleri ele alınarak bu tanrının zafer kazanılmasında imparatorlara yardımcı olduğuna ve barış ortamının yeniden tesis edilmesinde de önemli bir rol oynadığına inanıldığı vurgulanmaktadır. Dördüncü bölümün ikinci alt başlığında ise Roma imparatorları ile güneş tanrısı arasındaki bağlantılar üzerinde durularak, *Sol* "imparatora eşlik eden tanrı" olarak incelenmekte ve bununla ilişkili olarak içinde "eşlik eden" anlamına gelen *comes* kelimesinin bulunduğu *Sol comes Augusti* ve "koruyucu" anlamına gelen *conservator* kelimesinin kullanıldığı *Sol conservator Augusti* ifadeleri, Roma imparatorları ve güneş tanrısı açısından içerdikleri anlam göz önüne alınarak çeşitli örneklerin yardımıyla aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Bunların yanı sıra yine bu alt başlık çerçevesinde güneş tanrısının Roma Dönemi'ndeki atribüleri detaylı bir biçimde ele alınmakta, diğer yandan imparatorların çeşitli tanrısal atribüleriyle tasvir edilmelerinin üzerinde durularak, bu durumun Hellenistik dönem krallıklarıyla olan ilişkisi açıklanmakta ve güneş tanrısına ait sembollerin imparatorlar tarafından kullanımına ilişkin çeşitli örnekler sunulmaktadır.

Beşinci bölümde ise Hıristiyanlığın iyiden iyiye güçlendiği M.S. 4.-5. yy.'larda güneş kültüne ilişkin olarak göze çarpan izler ele alınmakta ve bu dönemde güneş kültünün genel durumu bazı örneklerin yardımıyla (güneş tanrısı için kutsal sayılan Phoiniks kuşunun tasvir edilmesi gibi) açıklanmaya çalışılmakta, ayrıca Iulianus Apostata ve I. Theodosius'un dönemlerinde güneş kültünün durumu hakkında bilgiler verilmekte ve M.S. 3.-4. yy.'lara ait bazı yazıtlarda güneş kültüyle bağlantılı olarak göze çarpan ifadeler açıklanmaktadır.

Sonuç niteliği taşıyan altıncı bölümde ise M.S. 3.yy. ile 4. yy.'ın başı arasındaki dönemde güneş kültünün Roma İmparatorluğu ve Roma imparatorları için ifade ettiği anlam konusunda genel bir değerlendirme yapılmakta ve çalışmada ayrıntılı olarak incelenen imparatorlar ile ilgili olarak elde edilmiş olan bilgiler kısaca yorumlanarak güneş tanrısının askerlikle ilgili konularda taşıdığı önem vurgulanmakta, Roma imparatorlarının M.S. 3. yy.'daki kriz ortamında bu tanrıyı egemenliklerini sağlamlaştırmak ve meşrulaştırmak için propoganda amacıyla kullandıkları, güneşin yeni iktidara gelen imparatorla birlikte altın bir çağın ya da mutlu zamanların yeniden başlayacağını belirtmek için kullanıldığı, ayrıca imparatorluğun sonsuza kadar devam edeceğini simgelediği, yenilmez olma özelliğiyle de orduya moral destek sağladığı ve

askerlerin imparatora sadık kalmaları konusunda etkili olduğu anlatılarak, Roma'daki güneş kültünün temelinin Roma'nın erken dönemlerine kadar uzandığı ve güneş tanrısının M.S. 3. yy.'daki yükselişinin ise bu dönemde yaşanan büyük sorunlarla ve dış tehditlerle bağlantılı olduğu ve bu nedenle söz konusu yükselişin ardında yeni bir takım dinsel düşüncelerin veya felsefi akımların yerine iç ve dış siyasi gelişmelerin aranması gerektiği vurgulanmaktadır.

Yedinci bölümde çalışmada yararlanılan kaynaklar antik yazarlar ve modern literatür olmak üzere iki başlık altında toplanarak oldukça kapsamlı bir biçimde okuyucuya sunulmakta, sekizinci bölümdeki indeksin ardından ise çalışmada sözü edilen sikkelere ilişkin bazı örnekler verilmektedir.

Araş. Gör. Emre Erten (M.A.)

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü
Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
34459 İstanbul/Türkiye

emreerten@hotmail.com